

نوادر جحا*

ادب فکاهی فارسی، با نام و یاد جوچی یا جچی، این قهرمان مردمی و افسانه‌ای طنز و بلاهت، آمیخته است. جوچی در ادبیات کلاسیک، ملجأ و پناهگاهی است که وجدان جمعی زیرک، هشیار و مصلحت‌اندیش خود را زیر نقاب ساده‌لوحی، یا زیرکی و عیاری او پنهان ساخته است تا یکسره بر هر چه که هست بر آشوبد! به رغم این پیشینه، در تحقیقات ادبی، حتی مقاله‌ای مستقل نیز درباره جوچی نوشته نشده است (به جز سه مقاله کوتاه و مختصر، از دکتر محمدجعفر محجوب، فریدون وهمن و منوچهر محجوبی، و نیز اشاراتی - نه مستقل - در کتابهایی که به تاریخ طنز و شوخ طبعی یا شخصیت‌های شوخ تاریخ ادبیات کشورمان پرداخته‌اند). اثر تحقیقی «جوچی» که به همت بلند احمد مجاهد به چاپ رسیده، تلاشی است برای رفع این نقیصه، و کوششی است برای بازشناسی چهره جوچی، این شخصیت طنز ادبیات و فرهنگ عامه ترک، عرب و فارس، که در گذر زمان، استحاله یافته و به دیگر شخصیت‌های طنز (مثلاً ملانصرالدین) تبدیل شده است!

مجاهد در این کتاب خواسته است تا از رهگذر گردآوری کلیه حکایات منتسب به جوچی، به تحقیق درباره صاحبان اصلی و اولیة این حکایات بپردازد و سهم هر یک از فرهنگ‌های ترک و عرب و فارس را در این میان روشن سازد. او برای دستیابی به این مقصود، از شش منبع به زبانهای عربی، فارسی و ترکی استفاده کرده و دو نسخه خطی را نیز از نظر گذرانیده و آنها را به ترتیب سیر تاریخی در کتاب آورده است. شیوه تألیف مجاهد، بر اصل تطبیق و ریشه‌یابی استوار است. بر این اساس، ذیل هر حکایت، فهرست ماخذ و مصادری آمده است که اختصاص دارد به منابعی که حکایات متن از آنها صدور یافته و بیرون آمده (فهرست مصادری) و ماخذی که حکایات از آنها گرفته شده است (فهرست ماخذ). مجاهد کوشیده است ضمن بازگویی حکایت و منابع آنها، حکایات مشابه اعم از نظم و نثر را که در دیگر منابع ادبی موجود (اعم از لطایف عبید، محاضرات الادبای راغب، بهارستان جامی، اخبار الظراف ابن جوزی و...) آمده، باز گو کند و این، به جامعیت کتاب افزوده است و گویای روشنی بر تلاش محقق برای ارائه اثری علمی و همه‌جانبه در زمینه جوچی است.

کتاب با مقدمه‌ای تحلیلی آغاز می‌شود که نویسنده در آن از رهگذر نقد و نقل آراء اندیشمندان و نویسندگان (بیشتر عرب) و صاحبان لغت از

ابتدا تاکنون، به بررسی هویت، پیشینه، زندگی و شخصیت جوحا پرداخته و در این میان ادبیات جحوی را نیز مورد تحلیل قرار داده است. به گفته مجاهد، یکی از محورهای اصلی کتاب این است که به آوای ۱۴۵ ساله ترک دانستن جوچی خاتمه دهد. چرا که: «حکایات جحا را برای اولین بار ترکان عثمانی در ۱۴۵ سال پیش به زبان عربی در مصر تألیف کردند و نام مجعول «خوجا نصرالدین» را بر آن نهادند که در گنجینه ادب عرب بوده است و مقدار زیادی هم از گنجینه ادب فارسی است و حتی یک حکایت به نام ملانصرالدین در متون ادب عرب و فارس و ترک و حتی یک نسخه خطی در فهرست هیچ کتابخانه‌ای در دنیا، با این نام دیده نشده است و پرونده ملانصرالدین مجعول باید برای همیشه بسته شود.»

مجاهد در پایان از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی تقاضا می‌کند که بعد از این، اجازه چاپ کتابی به نام ملانصرالدین را ندهند، بلکه ناشران و مؤلفان، حکایات را با نام اصلی صاحبان حکایات بیاورند. او در همین ارتباط در بخشی از کتاب پیشنهاد می‌کند که از این پس «جوچی» به عنوان رمز و مثل و مظهر و نماد فکاهی ادب فارسی انتخاب شود. چرا که چنین پیشنهادی ناظر بر پیشینه حضور جوچی در گذشته ادبی کشورمان است.

اینکه چنین پیشنهادی تا چه حد عملی و یا ضروری است و زودن خاطره ملانصرالدین (با هر پیشینه‌ای، حتی پیشینه مجعول ترکی) از فرهنگ مکتوب کشورمان، با توجه به درآمیختگی حکایات ملا و زندگی او با فرهنگ مردم کوچ و بازار به چه کار می‌آید، جای سؤال دارد.

کتاب، پس از مقدمه، به تحقیق و ترجمه **نوادر جحا در ادبیات عرب** اختصاص دارد که شامل ۹۲ حکایت مربوط به قرن اول تا آخر قرن نهم ه. ق است و حکایات واقعی جحای اولی محسوب می‌شوند. از ویژگی این حکایتها، کوتاهی و عریانی آنهاست که از نظر اسلوب و سبک و معانی و مفاهیم، با سایر حکایات که از قرن چهاردهم به بعد با نام جحا آمده است تفاوت دارند.

بخش بعد، به تحقیق و ترجمه کتاب **نوادر الخوجه نصرالدین افندی جحارومی** می‌پردازد که قدیم‌ترین و نخستین کتاب **نوادر جحا** است که به زبان عربی در ۱۸۶۲ م. در مصر چاپ شده است و قریب بیست سال بعد به نام **مطایبات ملانصرالدین** در ایران به چاپ رسیده که



بخشهای بعدی کتاب از قرار زیر است: نوادر جوحا در ادب فارسی به نثر، نوادر جحا (جوحی) در ادب فارسی (به نظم) (شامل حکایات مربوط به جوحی در شعر شاعران و نثر نویسندگان)، امثال جوحی با ترجمه ضرب المثلهها و منابع، واژه نامه کلمات و عبارات آمده در کتاب، تعلیقات اعلام اشخاص، فهرست تهجی موضوع حکایتها، فهرست نامهای کسان، فهرست نامهای کتابها، فهرست جایها، فهرست قبایل، منسوبان به شهرها، فهرست کتابهایی که درباره جحا تالیف شده است (به زبانهای عربی، انگلیسی، روسی، فرانسوی و...)، فهرست مقاله‌ها درباره جحا، فهرست نمایشنامه‌هایی که درباره جحا نوشته شده است (که گویا منظور، فهرست فیلمهایی است که درباره جحا ساخته‌اند) فهرست مصادر عربی، و در نهایت فهرست مصادر فارسی.

از جمله مسائلی که محقق کتاب در مقدمه به آن اشاره کرده و در آثار اینچنینی کاربرد دارد، بحث شیرین نقطه چین است! مجاهد می‌گوید: «از بدو کتابت در ایران بعد از اسلام که نسخه‌های خطی موجودند، از زمان رودکی تا آخر دوره قاجار، نقطه چین وجود ندارد و فقط از اوایل حکومت پهلوی اول که مترجمان شروع به ترجمه کتابهای عشقی و جنسی از زبانهای اروپایی کردند، وقتی به جاهای حساس می‌رسیدند «برای جنت مابی» در جامعه آن نقطه چین کردند.» مجاهد مسئله را از جهات مختلف (اخلاقی، ادبی، دینی و تاریخی) با زبانی شیرین و در آمیخته با طنز بررسی می‌کند و از بزرگان می‌خواهد که این قدر گرد این قبیل مطالب فرعی و جزئی نگردند.

در هر حال، در وانفسای انتشار آثار تحقیقی طنز و نبود منابع در این زمینه، کتاب **جوحی**، بی‌شک تلاشی ارزشمند برای بازشناسی یکی از معروفترین چهره‌های طنز ادبیات ایران و جهان است. چهره‌ای که تاکنون چندان که باید شناخته نشده است.

پیش از این شاهد ترجمه **نوادر راغب اصفهانی** از سوی احمد مجاهد بوده‌ایم و ترجمه نوادر جوحی از سوی او که بخشی از این کتاب است، بی‌شک تلاشی ارزشمند است و منتظر دیگر آثار خوب او هستیم.

پانویس:

***جوحی**، تحقیق و ترجمه و تألیف: دکتر احمد مجاهد، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ

اول، تابستان ۱۳۸۲.

درحقیقت نخستین ترجمه و تألیف ملانصرالدین در ایران است. در این بخش احمد مجاهد نخستین تألیف **نوادر جحا** را با نخستین ترجمه فارسی آن آورده است تا به قول خودش به اصل «آب را باید از سرچشمه نوشید» وفادار باشد، ولی از ذکر برخی از حکایات رکیک که «نه در فرهنگ عرب دیده می‌شود و نه در فرهنگ فارس و ساخته ترکان عثمانی است» خودداری کرده و فقط از نظر نظم کتاب، عنوانین و شماره ردیف آنها را آورده است. بخش بعد کتاب جوحی، به ترجمه **نوادر جحا الکبری** نوشته حکمت شریف الطرابلسی اختصاص دارد. این کتاب، جامع‌ترین و کامل‌ترین حکایات جحا به عربی را شامل می‌شود و ترجمه‌ای است از **لطائف خوجه نصرالدین** به زبان ترکی و الحاق بقیه لطیفه‌های مربوط به جحا از زبان ترکی و عربی و غیره. این کتاب، در سال ۱۳۴۶ ه. ق در قاهره چاپ شده است و منبع تحقیق تمام نویسندگان عرب معاصر در زمینه جحا است.

بخش بعد، به **اخبار جحا** تألیف عبدالستار احمد فراج از محققان شهید عرب اختصاص دارد. این اثر در ۱۹۵۴ ه. ق در قاهره به چاپ رسیده است.

نوادر جحا، عنوان بخش بعدی کتاب است که گرد آمده از حکایات مربوط به جوحی از ماخذ مختلف در کشورهای عربی است.

ملانصرالدین (ساخته ایرانیان) عنوان بخش دیگر کتاب است که در آن، حکایاتی که به نام ملانصرالدین جعل شده است، با ذکر ماخذ آمده است. از جمله مهم‌ترین این منابع، کتاب **ملانصرالدین** نوشته محمد رمضان است که در سال ۱۲۹۹ چاپ شده است و شامل حکایاتی از متون ادب فارسی است که با افزودن یک کلمه «ملانصرالدین» در ابتدای آنها، به عنوان لطیفه ملانصرالدین قلمداد شده و در کتب قبلی ملانصرالدین یا نوادر جوحی نیست.